

INSON HUQUQLARINI HIMOYALASH MEXANIZMI

Olimova Hulkar

hulkarolimova85@gmail.com

Toshkent davlat yuridik universiteti Jinoiy odil
sudlov fakulteti 1-kurs A potok 3-guruh talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqola inson huquqlari tushunchasi, uni samarali himoya qilish mexanizmining mazmunini nazariy va amaliy jihatlarini o'rganishga bag'ishlangan. Inson huquqlarining xalqaro qonun hujjatlaridagi va shu bilan bir qatorda milliy qonunchilik tizimidagi o'rni hamda uning himoyasini ta'minlashda davlat organlari, nodavlat tashkilotlar va fuqarolik jamiyati institutlarining o'zaro hamkorligi tahlil etiladi. Maqolada inson huquqlarini himoya qilishda duch kelinayotgan muammolar va ularni bartaraf etish yo'llari ko'rsatiladi. Shuningdek, maqolada O'zbekiston Respublikasida huquqiy islohotlar yordamida inson huquqlarini muhofaza etishga qaratilgan tashabbuslarning dolzarbligi haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: inson huquqlari, xalqaro hujjatlar, milliy huquq tizimi, sud, inson huquqlari bo'yicha milliy institutlar.

Abstract. This article is devoted to the study of the theoretical and practical aspects of the concept of human rights, the content of the mechanism for its effective protection. The role of human rights in international law, as well as in the national legislative system, and the mutual cooperation of state bodies, non-governmental organizations and civil society institutions in ensuring their protection are analyzed. The article indicates the problems encountered in the protection of human rights and ways to overcome them. Also, the article discusses the relevance of initiatives aimed at protecting human rights through legal reforms in the Republic of Uzbekistan.

Keywords: human rights, international documents, national legal system, court.

Аннотация. Эта статья о концепции прав человека, она эффективна посвящен изучению теоретических и практических аспектов содержания механизма защиты. Анализируется роль прав человека в международном законодательстве и национальном законодательстве, а также взаимное сотрудничество государственных органов, неправительственных организаций и институтов гражданского общества в обеспечении их защиты. В статье показаны проблемы, возникающие при защите прав человека, и пути

их преодоления. Также. в статье говорится об актуальности инициатив, направленных на защиту прав человека с помощью правовых реформ в Республике Узбекистан.

Ключевые слова: права человека, международные документы, национальная правовая система, суд

Inson huquqlari – inson tug‘ilishi bilan unga beriladigan, hayoti davomida hamroh bo‘ladigan va har kimga bir xilda tatbiq etiladigan, universal tusga ega bo‘lgan huquqlar. 1948- yilda BMT tomonidan qabul qilingan Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi ushbu sohaga tamal toshini qo‘ygan desak mubolag‘a bo‘lmaydi. Jahonning ko‘plab mamlakatlarida har yili millionlab insonlar o‘z huquqlari buzilishidan aziyat chekishadi. Shu sababli, inson huquq va erkinliklarini ta‘minlash doimo dolzarb muammo bo‘lib, samarali himoyalash mexanizmlarini ishlab chiqish har bir demokratik davlat uchun asosiy vazifa hisoblanadi. Inson huquqlari – har bir davlatning demokratik taraqqiyoti darajasini ko‘rsatuvchi muhim mezon. Shuning uchun ham inson huquqlari xalqaro huquqda va milliy huquqiy tizimda muhim o‘rin tutadi¹. Darhaqiqat, O‘zbekiston Respublikasi ham mustaqillikka erishgach konstitutsiyasini qabul qildi va ko‘p sohalarda bo‘lgani kabi unda inson huquqlarining ham kafolatlanganligini ko‘rishimiz mumkin. Bundan tashqari, xalqaro huquqiy hujjatlar, jumladan, Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi, Fuqarolik va siyosiy huquqlar to‘g‘risidagi pakt hamda Birlashgan Millatlar Tashkilotining bir qator hujjatlari qabul qilindi. Ularda belgilangan inson huquqlarini ta‘minlash bo‘yicha tamoyillar barcha milliy qonunchilik tizimlariga integratsiyalashgan bo‘lib, davlatlar o‘z fuqarolarining huquqlarini himoyalash majburiyatini olgan. Ushbu maqolaning maqsadi ham inson huquqlarining himoya mexanizmlarini tahlil etish, ularning amaliyotda ishlash tartibini ko‘rsatib berishdan iborat.

Usullar

Ushbu maqola inson huquqlarini himoya qilish bo‘yicha milliy va xalqaro huquq mexanizmlarini o‘rganishga qaratilgan bo‘lib, unda quyidagi usullardan foydalanildi:

1. Adabiyotlarning tahlili: inson huquqlari to‘g‘risidagi xalqaro hujjatlar (Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi, xalqaro paktlar) hamda milliy qonunchilik tizimidagi qonun normalari: O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, inson huquqlariga oid qarorlar tahlil etildi.

2. Statistik ma‘lumotlarni o‘rganish: nafaqat O‘zbekistonda, balki boshqa davlatlarda ham qayd etilgan inson huquqlari buzilishiga oid statistik ma‘lumotlar yig‘ilib, ularning tahlili amalga oshirildi. Bunda jinoyat ishlari, sud tomonidan

chiqarilgan hukmlardan foydalanildi.

3. Nodavlat tashkilotlar, jumladan, Human rights watch, Amnesty International va yurtimizdagi huquqni muhofaza qiluvchi organlar, ombudsman kabi milliy institutlarning inson huquqlarini himoya qilishdagi roli chuqur tahlil etildi.

Natijalarga ko'ra, Milliy qonunchilikni tahlil etgan holda inson huquqlari to'liq ta'minlangan deb aytishimiz mumkin. Biroq ba'zi hollarda bu huquqlarning buzilish holati ham kuzatilib turadi. Yorqin misol – bu davlat hokimiyati organlari tizimida kuzatiladigan korrupsiya bilan bog'liq holatlar. 2023-yil holatiga ko'ra, Ombudsman 18 000 dan ortiq murojaatlarni ko'rib chiqqan va ularning aynan 30 foizidan oshig'i davlat idoralari faoliyati bilan bog'liq bo'lib, insonlar bu sohada huquq va erkinliklarining buzilishiga duch kelgan. Statistika tahlil natijalari yana shuni ko'rsatadiki, jami murojaatlarning 27,1% fuqarolarning shaxsiy huquq va erkinliklariga, 28,7% ijtimoiy huquqlarga, 31,4% iqtisodiy huquqlarga, 10,8 % fuqarolarning murojaat etish va 1,9% ekologik huquqlarga oid². Shunga qaramay, so'nggi yillarda amalga oshirilayotgan islohotlar, yangi qabul qilinayotgan qonunchilik hujjatlari huquqbuzarliklarni oldini olib, ijobiy hal etilgan nizolar 30 foizga oshgan. Bu yerda sudlarning o'rni nechog'lik muhim ekanligini ko'rinadi. Ko'pchilik insonlar sudga jazolovchi sifatida yondashadi. Aslida esa sud tizimi inson huquqlarini himoya qilishda nafaqat huquqbuzarliklarni jazolash, balki fuqarolarning asosiy huquqlarini ta'minlash, diskriminatsiya va ijtimoiy tengsizlikni bartaraf etish kabi muhim vazifalarni bajaradi.

Boshqa bir tomondan olib qarasaq, Falastinda bo'layotgan qurolli mojarolar inson huquqlari masalasi bilan bog'liq ko'plab muammolarni keltirib chiqaradi. Falastinda inson huquqlari holatini statistik ma'lumotlar asosida yoritish masalaning jiddiyligini aniqroq ko'rsatib beradi. Amnesty International tomonidan chiqarilgan hisobotlarga ko'ra, butun 2021-yil davomida Isroil armiyasi tomonidan 2510 falastinlik otib o'ldirilgan, 4000 ga yaqin falastinlik yashash joylaridan majburiy ravishda ko'chirib yuborilgan³. Bu kabi holatlar jahonning ayrim mamlakatlarida inson huquqlarining himoylanganlik darajasi yetarli emasligini ko'rsatadi.

Muhokama

Bizga tarixdan ma'lumki, XX asrning 80-yillarida respublikamiz aholisi og'ir damlarni boshdan kechirdi. "Paxta ishi" nomi bilan boshlangan tazyiq tufayli minglab odamlar ustidan jinoiy ish qo'zg'atilgan, ta'qiqlangan usullar bilan tergov qilingan, bolalar va xotin-qizlarning huquqlari poymol etilgan, markazning ko'rsatmalariga binoan ish tutilib, jinoiy ishlar tuhmat, uydirmalar asosida

qurilganligi qonun ustuvorligining toptalganligi oqibatidir⁴. O'sha davrda mavjud bo'lgan mexanizm siyosiy tizim tufayli inson huquqlarini himoya qilishda samarali ishlamagan. Mustaqillikdan so'ng esa barchasi o'zgardi.

Inson huquqlari O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining Inson hamda fuqaroning huquq va erkinliklari kafolatlari deb nomlangan X bobida belgilab qo'yilganligini ko'rishimiz mumkin.

Unga ko'ra: "Insonning huquq va erkinliklarini ta'minlash davlatning oliy maqsadidir"⁵. Shuning uchun inson huquq va erkinliklarini xalqaro standartlarga moslashtirish bo'yicha bir qator ishlar amalga oshirildi. Birinchidan, inson huquqlari bo'yicha milliy institutlar: Ombudsman va Milliy markazning tashkil etilishi huquqlarni himoya qilish mexanizmini rivojlantirishda yangi bosqichni boshladi. Inson huquqlari va erkinliklarini muhofaza qilishning ta'sirli vositasini barpo etish, xalqaro tashkilotlar hamda huquqni muhofaza qilish tashkilotlari bilan hamkorlikni kengaytirish, davlat muassasalari xodimlari va barcha aholining inson huquqlari bo'yicha madaniyatini oshirish maqsadida, Birlashgan Millatlar Tashkilotining inson huquqlari va boshqaruv tizimini demokratiyalashni qo'llab-quvvatlash dasturiga muvofiq tashkil etilgan Bu institutlar murojaatlarni ko'rib chiqish hamda buzilgan huquqlarni tiklashda amaliy yordam bermoqda. Ikkinchidan esa, sud-huquq tizimining isloh qilinishi orqali himoya mexanizmi yanada takomillashtirildi. Sud hokimiyatining chinakam mustaqilligini ta'minlash, aholining odil sudlovga bo'lgan ishonchini oshirishga qaratilgan mutlaqo yangi bosqichni boshlanishini hayotiy zaruratga aylantirdi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev tomonidan 2016 yilning 21 oktyabrida e'lon qilingan PF-4850-sonli "Sud-huquq tizimini yanada isloh qilish, fuqarolarning huquq va erkinliklarini ishonchli himoya qilish kafolatlarini kuchaytirish chora- tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni sudyalarning mustaqilligi va faqat qonunga bo'ysunishiga doir konstitutsiyaviy normani amalda to'la-to'kis ro'yobga chiqishiga zamin yaratdi⁶. Sud orqali himoyalani huquqini amalga oshirish tartibi "Fuqarolarning huquqlari va erkinliklarini buzadigan xatti-harakatlar va qarorlar ustidan sudga shikoyat qilish to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi qonuni va protsessual kodekslarda batafsil bayon qilingan. O'z huquqlari va erkinliklari buzilganligidan xabar topgan shaxs sudga murojaat qilishga haqlidir.

Yana shuni aytib o'tishimiz joizki, 1950-yil 10-dekabr Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bosh Asambleyasining III sessiyasida butun dunyoda inson huquqlari kuni deb e'lon qilingan. Shu kundan boshlab har yili 10-dekabr sanasi "Xalqaro inson huquqlari kuni" sifatida nishonlanib kelinmoqda. Buning natijasida inson huquqlari tushunchasi keng tarqalishiga sabab bo'ldi. Insoniyat tarixida inson qadr-qimmatini tan olish va himoya qilish yo'lida muhim qadam qo'yilib, uning ijobiy ta'siri va samarasi hali ham sezilib turibdi

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, Davlat idoralariga ishonch ortib borayotgani bilan bir qatorda, ayrim sohalarda inson huquqlari buzilishiga oid muammolar hali ham uchrab turibdi. Shuningdek, jahon miqosida, jumladan, Falastinda kuzatilayotgan inson huquqlarini toptalishi, zo'ravonlik bilan bog'liq holatlar ushbu masalaning global muammolar qatorida ekanligidan darak beradi.

Xulosa qilib aytganda, inson huquqlarini ta'minlash borasidagi muvaffaqiyatlar bilan bir qatorda, mavjud muammolarni bartaraf etish, huquqiy institutlar faoliyatini yanada samarali qilish va xalqaro standartlarga muvofiqlikni ta'minlash kelgusi rivojlanishning muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. H.B.Boboyev Inson huquqlari. – Toshkent: O'zbekiston, 1997. – 264b
2. <https://www.ombudsman.uz/oz/news/2023/08/16/ozbekiston-respublikasi-olij-mazhlisining-inson-huquqlari-bojicha-vakili-ombudsmanga-2023-jilning1-yarim-jilligida-fuqarolardan-kelib-tushgan-murozhaatlar-va-ularni-korib-chiqish-natizhalariga-bagishlangan-brifing>
3. <https://www.amnesty.org/en/> Amnesty International
4. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. (2023) // O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari milliy bazasining rasmiy veb-sayti – <https://lex.uz/docs/-6445145>
5. Sud hokimiyati mustaqilligi // O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi veb-sayti – https://constitution.uz/oz/pages/Sud_hokimiyati_mustaqilligi
6. A.Mo'minov; M.Tillaboyev Inson huquqlari: darslik. – Toshkent: O'zbekiston, 2013. – 544b.